

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.157>

СУСПІЛЬНО-ПРАВОВА АНОМІЯ: АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Коваль І.М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5332-6958>

Коваль І.М. Суспільно-правова аномія: антропологічний вимір.

Стаття присвячена філософсько-правовому аналізу суспільно-правової аномії на основі антропологічного підходу, з огляду на те, що втрата ціннісних, правових, моральних орієнтирів для людини під час суспільної аномії, у першу чергу, ставить її перед вибором способу існування через самореалізацію у правомірній, або ж неправомірній поведінці.

Наголошено, що суспільно-правова аномія, як кризово-перехідний стан розвитку суспільства, притаманна в певний період усім суспільно-правовим утворенням. Для того, щоб суспільство відновило повноцінний цивілізаційний розвиток необхідно формувати ціннісні орієнтири на основі норм природного права за принципом антропоцентризму, що передбачає верховенство прав та свобод людини і громадянина і їх захист усіма правовими методами і засобами.

З'ясовано, що при суспільно-правовій аномії на перший план виступає людина, а саме необхідність дотримання та збереження її прав, свобод, людської гідності, тобто активується принцип людиноцентризму. Людина зі сформованими правомірними переконаннями реалізує їх у власній поведінці, а також, намагається спрямувати поведінку оточуючих в правомірне русло, що дозволяє уникати девіантної поведінки. Наявність стійких ціннісних переконань і орієнтацій також дозволяє не допустити прояву конформістської поведінки, зокрема серед молоді.

Зазначено, що сьогодні суспільство звикло керуватися нормами права, встановленими і санкціонованими державою і навіть незначна дестабілізація цієї сфери може спричинити певний колапс не тільки у площині суспільно-правових відносин, а й в особистісній самореалізації людини. Це відбувається тому, що особа перестає відчувати себе повністю захищеною державно-правовим механізмом і може нехтувати принципами суспільного співіснування з метою власної самореалізації. Така ситуація часто призводить до проявів девіантної поведінки, або ж

протиправної і злочинної.

Акцентуємо увагу на тому, що природно-правові норми як ідеальний регулятор суспільних відносин стають критерієм визначення правомірної поведінки особи. Звичайно такі норми завжди бралися за основу при формуванні нормативно-правової бази в демократичних, правових державах, адже якщо б позитивне право не містило норми природного права, то воно було б суто інструкцією поведінки, а не живим діючим правом.

Ключові слова: аномія, природне право, антропоцентризм, правомірна поведінка, ціннісні правові орієнтації, суспільство, девіантна поведінка.

Koval I.M. Socio-legal anomie: the anthropological dimension.

The article is devoted to the philosophical and legal analysis of social and legal anomie based on an anthropological approach, given that the loss of value, legal, and moral guidelines for a person during social anomie, first of all, puts him before the choice of a way of existence through self-realization in a legitimate, or misconduct.

It is emphasized that socio-legal anomie, as a crisis-transitional state of the development of society, is inherent in a certain period to all socio-legal formations. In order for society to restore full-fledged civilizational development, it is necessary to form value guidelines based on the norms of natural law according to the principle of anthropocentrism, which provides for the supremacy of the rights and freedoms of man and citizen and their protection by all legal methods and means.

It has been found that with socio-legal anomie, the person comes to the fore, namely the need to observe and preserve their rights, freedoms, and human dignity, that is, the principle of human-centeredness is activated. A person with formed legitimate beliefs implements them in his own behavior, and also tries to direct the behavior of others in a legitimate direction, which allows him

to avoid deviant behavior. The presence of stable value beliefs and orientations also prevents the manifestation of conformist behavior, in particular among young people.

It is noted that today society is used to being guided by legal norms established and sanctioned by the state, and even a slight destabilization of this sphere can cause a certain collapse not only in the sphere of social and legal relations, but also in the personal self-realization of a person. This happens because a person ceases to feel fully protected by the state-legal mechanism and can disregard the principles of social coexistence for the purpose of self-realization. Such a situation often leads to manifestations of deviant behavior, or illegal and criminal behavior.

We focus on the fact that natural and legal norms, as an ideal regulator of social relations, become a criterion for determining the lawful behavior of a person. Of course, such norms have always been taken as a basis for the formation of the legal framework in democratic, legal states, because if positive law did not contain the norms of natural law, then it would be purely an instruction of behavior, and not a living and effective law.

Key words: anomie, natural law, anthropocentrism, lawful behavior, legal value orientations, society, deviant behavior.

Постановка проблеми. Кризові стани притаманні суспільству в перехідний період його розвитку, в період глобальних змін, катаклізмів та потрясінь.

Втрата ціннісних, правових, моральних орієнтирів для людини під час суспільної аномії, у першу чергу, ставить її (людину) перед вибором способу існування через самореалізацію у правомірній, або ж неправомірній поведінці.

Актуальним питанням залишається природно-правове регулювання суспільних відносин в період аномії, адже, коли норми позитивного права не діють, або діють не в повному обсязі, природне право, ґрунтуючись на принципі антропоцентризму, об'єднує соціум на основі всезагальних принципів цивілізаційного існування людства.

Важливо розуміти, що стан суспільної аномії притаманний усім державним суспільствам на певному етапі розвитку, не залежно від їх економічного, політичного чи культурного розвитку. Саме тому, варто формувати у свідомості і світогляді людей позицію правомірної самореалізації за будь-яких кризових станів суспільного розвитку.

Стан опрацювання цієї проблематики. Для всебічного аналізу і осмислення вказаної проблематики доцільно опиратися на теоретико-методологічний потенціал праць вітчизняних і зарубіжних учених юристів, соціологів і філософів різних періодів.

Науковцями сучасності, які приділяли значну увагу проблемам суспільно-правової аномії, зокрема, її антропологічному виміру, є: М. Братасюк, О. Грищук, Н. Гураленко, О. Дзьобань, С. Максимов, А. Романова, С. Сливка та інші.

Їх наукові концепції сприяють формуванню оновленого підходу до розуміння соціально-правової аномії в сучасному державно-правовому полі, а також, в межах природно-правового простору.

Метою статті є поглиблення дослідження суспільно-правової аномії на основі антропологічного підходу.

Виклад основного матеріалу. Задекларовану проблематику актуалізує те, що сьогодні в науковій думці нема чіткого розуміння явища і формулювання терміну «аномія». Учені трактують його як повне беззладдя, занепад, практично анархія, а також як кризово-перехідний розвиток суспільства, який не завжди серйозно впливає на особу.

Зупинимось на основних підходах до розуміння аномії як суспільно-правового явища.

В енциклопедично-довідковій літературі зазначається, що аномія – це стан суспільства (суспільної системи), який характеризується порушенням або руйнацією (відсутністю) загальноприйнятих цінностей і соціальних норм які б здійснювали універсальне регулювання поведінки людей [1].

Спочатку цим терміном позначали безладдя і беззладдя, повний хаос у суспільстві. Згодом американський соціолог Р. Мертон розробив сучасну теорію аномії, яку він трактує як стан суспільства і свідомості, при якому досягнення індивідуальних, особистих цілей, що визначаються соціокультурними чинниками та потребами, стає неможливим законними, легітимними шляхами і засобами. Учений виділяв чотири типи реакцій на існуючий розрив між індивідуальними цілями та легальними засобами їх досягнення: 1) інновація – злочин або інші асоціальні дії; 2) ритуалізм – спроби діяти «схвальними» засобами без надії на успіх; 3) ретраїтизм – ситуативний вибір; 4) заколот – прагнення змінити існуючу систему [2].

Сьогодні суспільство звикло керуватися нормами права, встановленими і санкціонованими державою і навіть незначна дестабілізація цієї сфери може спричинити певний колапс не тільки у площині суспільно-правових відносин, а й в особистісній самореалізації людини. Це відбувається тому, що особа перестає відчувати себе повністю захищеною державно-правовим механізмом і може нехтувати принципами суспільного співіснування з метою власної самореалізації. Така ситуація дуже часто призводить до проявів девіантної поведінки, або ж протиправної і злочинної.

Ми погоджуємося з тим, що проблеми аномічного стану суспільства не обмежуються емпірично фіксованими проявами, так, як вони зачіпають основні аспекти соціального життя, а саме: субстанціональні проблеми взаємин трансформаційного соціуму і особистості, процеси індивідуальної свідомості, що адаптується до швидкозмінних соціальних та культурних реалій, проблеми соціалізації особистості в умовах руйнації аксіосфери, форми і методи подолання індивідом (або соціальними спільнотами) аномічного відчуження [3, с. 71–75].

При суспільно-правовій аномії на перший план виступає людина, а саме необхідність дотримання та збереження її прав, свобод, людської гідності, тобто активується принцип людиноцентризму.

Антропоцентризм – це принцип, відповідно до якого людина є завершенням еволюції світобудови. Суть його полягає в тому, що центр Всесвіту переноситься від проблем світобачення до конкретних проблем людини [4].

Природно-правові норми як ідеальний регулятор суспільних відносин стають критерієм визначення правомірної поведінки особи. Звичайно такі норми завжди бралися за основу при формуванні нормативно-правової бази в демократичних, правових державах, адже якщо б позитивне право не містило норми природного права, то воно було б суто інструкцією поведінки, а не живим діючим правом.

Т.О. Подковенко зазначає, що принцип антропоцентризму дає можливість спрямувати не тільки юридичну науку, але і юридичну практику на розв'язання актуальних питань сучасного державотворення, зумовити творення якісно нового, гуманного законодавства [5, с. 21–25].

Сучасний соціум в усіх аспектах свого розвитку керується принципом антропоцентризму. Такий підхід є абсолютно виправданим, адже цінність людини, її основних прав і свобод та людської гідності загалом – є найвищою цінністю як за нормами природного, так і позитивного права.

В умовах суспільної аномії людині необхідно відчувати підтримку суспільства, тобто, суспільство повинно спільно взаємодіяти на благо кожного індивіда.

Сьогодні ми переживаємо війну росії проти України, що призвела до суспільної аномії. Це одна з найтрагічніших причин суспільної аномії, коли не лише руйнуються ціннісні основи цивілізованого співіснування людства, а гинуть люди, діти, руйнуються матеріальні і духовні цінності.

Та за таких трагічних обставин ми бачимо об'єднання суспільства, навіть не дивлячись на певні непорозуміння та перешкоди.

Ми погоджуємося з тим, що за умов суспільної, суспільно-правової аномії особа потребує

психологічної та правової допомоги, що полягає у професійній діяльності юристів, психологів і орієнтована на підвищення суспільно-правової та соціально-психологічної компетентності людей задля реалізації своїх прав і свобод, а також задля збереження стабільного психоемоційного стану [6, с. 79–84].

Важливою є роль соціальних служб, освітніх закладів по збереженні морально-етичних норм у суспільстві в період аномії. Важливо не дозволити масової девіації поведінки людей, адже особи які дезорієнтовані в суспільно-правовій площині часто підпадають під негативний вплив, особливо неповнолітні.

Органи по роботі з неповнолітніми, зокрема, представники ювенальної поліції в такий період повинні посилити свою співпрацю з дітьми, проводити зустрічі, обговорювати питання безпеки та, в першу чергу, сприяти тому, щоб у неповнолітніх осіб не пропала довіра до правоохоронних структур і загалом до суспільства.

О.Л. Тимчук зазначає, що теорію аномії можна вважати однією з найбільш переконливих спроб пояснення девіантної поведінки, адже аномія як суспільне явище є надзвичайно сильним девіантогенним чинником, а, отже, продукує різні форми девіантної поведінки у суспільстві [7, с. 101-102].

Людина зі сформованими правомірними переконаннями реалізує їх у власній поведінці, а також, намагається спрямувати поведінку оточуючих в правомірне русло, що дозволяє уникнути девіантної поведінки.

Наявність стійких ціннісних переконань і орієнтацій також дозволяє не допустити прояву конформістської поведінки, зокрема серед молоді. Хоч цей вид поведінки вважається менш шкідливим і небезпечним, але, на нашу думку, пасивне сприйняття і пристосування особою до проявів аномії у суспільстві може призвести до того, що суспільство не буде намагатися виправити ситуацію, спрямувати свій розвиток в напрямі активного прогресу.

Небезпечним є, так зване, «звикання» суспільства, або його більшості до негативних неправомірних і жорстоких реалій війни у сучасному українському соціумі. Наша держава намагається зберегти свою соборність, незалежність і особи, які оберуть споглядацько-пасивну життєву позицію можуть бути небезпечними для формування світогляду майбутнього покоління.

Природно-правові норми підтримують правомірне функціонування соціуму через визнання особою цінності норм моралі, духовних та етичних норм, що дозволяє уникнути деформованого світосприйняття та неправомірної поведінки. Природно-правове регулювання суспільних відносин в період соціальної аномії може виступати стимулятором

правомірної поведінки людини, активуючи ціннісні орієнтири особи [8].

Висновки. Отже, ми дійшли висновку, що суспільно-правова аномія, як кризово-перехідний стан розвитку суспільства, притаманна в певний період усім суспільно-правовим утворенням і для того, щоб суспільство відновило повноцінний цивілізаційний розвиток необхідно формувати ціннісні орієнтири на основі норм природного права за принципом антропоцентризму, що передбачає верховенство прав та свобод людини і громадянина і їх захист усіма правовими методами і засобами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аномія. *Велика Українська Енциклопедія*. 2019. [https://vue.gov.ua/%D0%90%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%8F_\(%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD_%D1%81%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0\)](https://vue.gov.ua/%D0%90%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%8F_(%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD_%D1%81%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0)).
2. Аномія. *Енциклопедія історії України*. 2020. http://resource.history.org.ua/-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Anomiia.
3. Тургенева О.Ю., Дудкова Я. Проблема аномії у сучасному суспільстві: соціально-філософський аспект. *Вісник НТУУ-КПІ*. Випуск 1, 2012. С. 71–75.
4. Антропоцентризм. *Вільна енциклопедія Вікіпедія*. 2021. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC>.
5. Подковенко Т.О. Принцип антропоцентризму в контексті сучасного праворозуміння. *Юридичний вісник*. № 2(23), 2012. С. 21–25.
6. Романова А.С., Романов В. Правова і психологічна допомога особі в період суспільної аномії. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». № 2 (30), 2021 С. 79–84.
7. Тимчук О.Л. Деякі кримінологічні аспекти концепції аномії. *Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2018. 122 с.*
8. Романова А.С. Природно-правове регулювання суспільних відносин в період соціальної аномії. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Випуск 11. 2024. № 2 (42). <https://science.lpnu.ua/uk/law/vsi-vypusky/volume-11-number-2-42-2024/pryrodo-pravove-regulyuvannya-suspilnyh-vidnosyn-v>.